

SAVAŞIN SONU?

...
Geçti bir zaman.
Dalmışım.
Koltuklarımdan tutulunca uyanıverdim.
Çadırdan dışarı çıkarıldık.
Vakit akşam.
Gün kavuşmuş kavuşacak.
Dışarım serin, içerim sıcak.
Dizilmiş mekkâre arabaları sıra sıra.
Sıhhiyeler atar yaralıları arabalara.
Üst üste,
Boş buğday çuvalı atar gibi.
Altta kalanın canı çıksın.
Bir tek arabada on, onbeş yaralı.
Bağırın mı dersin
belki o dakika ölen mi?
Neyse yola koyulduk.
Arıburnu'nun yolları taşlık.
Arabalar sarsılır.
Bastı karanlık.
Ben sırtüstü yatarım.
Altımda bir insan gövdesi kıvılcandır,
Göğsümde bir çift bacak
ama bir tekinin yarısı yok.
Bayır aşağı ineriz.
Gökyüzü tek mil yıldız.
Bir de inceden inceye rüzgâr.
Yürür birbiri peşinden arabalar...

Nazım Hikmet, *Memleketimden İnsan Manzaraları*

Edebi Bir Savaş

"Büyük Savaş" (*The Great War* - 1. Dünya Savaşı) 100 yıl aradan sonra bütün dünyada hatırlanıyor. Milyonlarca genç insanın ölümü bir asır önce olduğu gibi dehşet içinde karşılanan inanılmaz bir trajedi, bir felaket olarak karşımızda. Yüzyıl aradan sonra artık hafızaya ait bir geçmiş olmaktan çıkıp 'tarih' olmasını bekliyoruz. Savaşa katılan son İngiliz askeri de 2009 yılında öldü, ölmeden önce de "Bir tane cana dahi değmezdi" dediğini biliyoruz.(1) Öte yandan 2014 yılının Temmuz ayında Gazze'ye ve Büyük Savaş'ın sonunda çizilen Suriye-Irak sınırına bakarak aslında savaşın hiç bitmediğini, 'Topyekun Savaş'ın (Total War) kesintisiz süregeldiğini söyleyebiliriz.

'Ulus'un kolektif belleği ise savaşları/zaferleri birer destan olarak ebediyete intikal ettirmiş, uzun zamandır. Bugün 'destanlar'la dolu bir geçmiş ile yıllar boyu iç içe yaşıyor olmak ise tedirgin bir toplumsal hissiyata, bir gelecek kaygısına, homojen bir toplumsal varoluş ihtiyacına, ve en önemlisi ideolojik bir kışkırtmaya işaret etmekte. Savaşı olumlamak ve yutulur hale getirmek üzere söylenen "Boş yere ölmediler!" önermesinin, zaten bütün savaşların

'haklı savaş' (just war) olduğu bu topraklarda bir geçerliliği yok. Şehitlik, bireyin anonim bir özne olarak öteki dünyada yüceltilmesini öngörüyor, tıpkı 'meçhul asker' gibi.

Savaşın cennet katından yeryüzüne indirilip birer özne olarak hatırlanması ve savaşın kendisinin ne menem bir cehennem olduğunun idrak edilmesi ancak savaşın askerlerin sesine kulak vererek mümkün görünüyor. Paul Fussell "Büyük Savaş ve Modern Hafıza" isimli kitabında tam da bunu yapıyor.(2) Savaşa (genellikle genç subaylar olarak) katılan, batı cephesinde (Ypres, Somme) çarpışan ve bu deneyimlerini edebi metinlere (şiir, anı, vb.) aktaran Siegfried Sassoon, Wilfred Owen, Robert Graves, Edmund Blunden gibi İngiliz yazarlara ve diğer askerlere bakarak Büyük Savaş'ın Anglo-Saxon dünyanın belleğinde nasıl dönüştüğünü, milyonlarca askerin öldüğü veya sakat kaldığı bir yıkıma ait anlatının milli hezeyanların dışında nasıl yeniden kurulabildiğini özetliyor. Bu edebi metinler arasında ortaya çıkan detaylar, askerlerin yoğun bir çarpışmanın ve cesetlerin arasında fırsat bulabildiği mizaha, siperlerin dibinde izleyebildiği gökyüzüne, ışığa, kırsal peyzaja, top mermisiyle yaralanmış ağaçlara, bitkilere, çiçeklere, evden yollanan keklere ve çamaşırlara, ve bir kurtuluş umudu, sonlu bir oyun gibi 'sahne' ye (theater of war) sarıldıklarını açığa çıkarıyor. Kitabın önemli katkısı ise bu ilk 'endüstriyel savaş'a ait metinlerin sonraki savaşa (ör. 2. savaş) ve kıyımlara özgü edebiyata (Norman Mailer, Kurt Vonnegut, vd.) nasıl öncülük ettiğini ortaya koyması gibi görünüyor. Bu bağlamda birbirine eklemlenen savaşlar ve 'topyekun savaş' hali, yirminci yüzyılın soykırımlarını da birbirine öncül ve akraba yapıyor.

Öte yandan olağan bir şüphecilik ile dünyanın görmüş olduğu en büyük sömürgeci imparatorluğun askeri üstünlüğü ve edebi hegemonyasına farklı bakılması gerektiğini söyleyebiliriz. Bir asır sonra Büyük Savaş'ın kahramanları ve kurbanları anılırken İngiliz Milletler Topluluğu ve Fransa saflarında savaşa katılan yüzbinlerce Afrikalı, Asyalı, Hintli, Çinli, Avustralya ve Yeni Zelandalı, Kanadalı ve sair diğer bütün milliyetlerden askerin, ve dahi hapislerde çürüyen savaş karşıtları ve vicdani retçilerin, hatta bunun ötesinde kurşuna dizilen firari askerlerin de temsil (ve anma) imkanı bulamadığını gösterir eleştiriler bugünlerde sıklıkla karşımıza çıkıyor (bkz: guardian.com). Tarih yazımında olduğu gibi, üçüncü dünya fedakarlığının temsili ancak bugünden geriye doğru retrospektif bir bakışla revize olup kendini gerçekleştirebiliyor. Bunun yanında, topyekun savaş hali her ne kadar yüz yılın yıkımlarını birbirine eklese de, milli mücadeleleri ve anti-empyralist savaşları Büyük Savaş'ın dışındaki bir muhayyile ve edebi temsil içinde düşünmek gerektiğini varsayabiliriz.

Bu durumda bir ulusun kendini gerçekleştirebildiği yegane alan olarak savaş ve bunun edebi açılımı, Türkiye'de destansı anlatılarla hayat buluyor. Bu cümleden olarak Çanakkale Savaşı'nın Türk muhayyilesinde Milli Mücadele'yi başlatan 'haklı savaş'a dönüşmesi, Büyük Savaş içindeki ittifakların, planların, hesapların, Gelibolu'daki çıkartmanın başladığı gece (24 Nisan 1915) İstanbul'da derdest edilip Çankırı ve Ayaş'a doğru yollanan Ermeni aydınların ve aynı sıralarda yurdunu savunurken Doğu ve Batı cephesinde ölen milyonla Rus ve Fransız askerinin ve Almanların yıkıp geçtiği Belçika'nın da görmezden gelinmesine yol açıyor. Çanakkale, bağlamından soyutlanmış ve bir bağımsızlık mücadelesine eklemlenmiş tekil bir kahramanlık anlatısı olarak duruyor. Nazım Hikmet ve birkaç edebiyatçı dışında üretilen metinlerin çoğunluğu mazlum bir ulusun isimsiz kahramanlarının sesi olmaya, bunu yaparken de insanlıktan çıkmış bir düşman imgesini tekrar tekrar üretip dünyaya karşı duran bir asker-erkek-ulus'u inşa etmeye meylediyor. Böylelikle 'sesi olmayan'ları dillendiren bu metinler, bir çeşit 'çocuk edebiyatı'na benziyor. Zaten de böylesi bir hamasetin en fazla çocukları ve çocuksu bir hissiyatı tetiklediğini görüyoruz. Yüz yıl aradan sonra Çanakkale'den birkaç dokunaklı asker mektubu, özel Anzak-Türk yakınlaşmasına ait birkaç anekdot ve Mustafa Kemal'in dokunaklı birkaç sözü dışında savaşın sesini ve deneyimini duyacağımız, kanlı savaşa ve kıyıma başka bir tarafından yaklaşabileceğimiz bir ihtimal kalmamış gibi görünüyor, savaş alanının kendisinden başka...

Gelibolu

Troya'dan, Homeros'tan, İskender'den ve Çanakkale Savaşı'ndan önce *jeolojik zaman* vardı. Bundan yaklaşık iki ay önce Gökçeada açıklarında meydana gelen şiddetli deprem, yerkabuğunun altındaki milyonlarca yıllık bir sürecin hala daha devam ettiğini bize hatırlattı. Bu anlamda harita üzerindeki yarımada silüetini, aslında ucundan bağılandığı Trakya'dan kopmak isteyen bağımsız, öznel bir dünya parçası olarak görmek mümkün. Ancak bu jeolojik zamanı biraz olsun insani boyutlarda algılayabilmemiz için biraz daha yakınlaştırmak gerekiyor.

Gelibolu Yarımadası Avrupa'nın bittiği yerdir. Bu coğrafi-kültürel tanım (ve klişe) aslında jeolojik, ve ondan da önemlisi doğa'nın zamanına ilişkin bir ayrışmaya işaret ediyor. Bir doğal engel olarak Çanakkale boğazı, Gelibolu Yarımadasının ekolojisini, canlı türlerini ve iklimini ayırıştırıyor. Bu anlamda kendi içinde bütünlüğü olan bir kara parçası olarak yarımada, topoğrafyası ile de karşısındaki karanın geniş düzlüklerinden, Troya'nın alüvyonlu ovasından, nehir deltalarından, uzaktaki yumuşak sırtlardan ayrılıyor. Yüz yıl önce savaşan tarafların belleğine en ince detayları ile yazılmış bu mekan, sırtları, vadileri, düzlükleri, tepeleri, ağaçları ve makilikleri ile teker teker isimlendirilmiş, artık ulus-ötesi bir karakter kazanmış, ete kemiğe bürünmüş bir küçük kara parçası olarak karşımızda duruyor. Dünyada bu kadar ince detaylanmış, isimlendirilmiş ve belleklere kazınmış, yoğunlaşmış bir kara parçası daha olamayacağını varsayabiliriz. Öte yandan savaş dışındaki doğal ve insani süreçlerin de buradaki ekosistemi dönüştürdüğünü, binyıllardır işlenen Anadolu toprağının son yüz yıl içinde büyük tahribat görmese de şifa bulması gerektiğini düşünebiliriz.

Jeolojik ve yaşamsal süreçleri katedip tarihsel zamanlara geldiğimizde de geniş anlamda Çanakkale bölgesinin ve Gelibolu'nun beşeri coğrafya içinde kilit bir konumda olduğunu görmek gerekir. Ortadoğu ve Anadolu'nun her bölgesinde olduğu gibi burada da tarihöncesi yerleşimlerin var olduğunu biliyoruz. Bildiğimiz şekliyle tarımın Verimli Hilal'de yaklaşık 12.000 yıl önce başlayarak yılda ortalama bir kilometre hızla Avrupa'ya doğru yayıldığını varsayarsak, Anadolu'nun batı ucunda en erken zamanlardan beri insan yerleşimlerinin varlığını izleyebiliyoruz. (3) Böylesi bir geçmişe bugünden baktığımızda Anadolu'nun kadim halklarından bu coğrafyayı ödünç aldığımızı, bu anlamda da bu topraklarla olan bağımızı herşeyden önce kişisel/toplu mülkiyet kavramlarının dışında kurmamız gerektiğini, artık yurtseverliğin milli hissiyatların ötesinde doğa, canlılar, toprak, su, hava ile kurduğumuz ilişkiye işaret etmesi gerektiğini düşünebiliriz.

Edward Said, "Oryantalizm"de 'Doğu ve Batı' bilincinin izlerini Homeros'a kadar sürerken metinlerden (ve destanlardan) yararlanıyordu. (4) Böylesi kurgusal bir ayrışmanın söylemini, metinlerini, tavırlarını, ötekileştirme gücünü, ve hegemonya kabiliyetini yakın geçmişe kadar inceleyen Said, bize bu bölge ile ilgili önemli ipuçları veriyor. Troya'nın bir 'yer' olarak imlediği kültürel kırılma, Çanakkale ve Gelibolu'nun jeolojik, coğrafi ve ekolojik verileri ile de örtüşüyor. Bilincin bu topyekun ayrışması bizim açımızdan her ne kadar kurgusal ve kullanılmaz ise de bu toprakların üzerindeki hasleti ve insani trajedileri bir nebze olsun açıklamaya yardımcı oluyor, Abide'nin yanında durup da karşıya, ovaya, Bozcaada'ya doğru baktığımızda doğal olduğu kadar insani bir manzaranın ve yıkım hissinin de bizi kavradığını hissedebiliyoruz. Aynı Conkbayırı'ndan aşağıya bakarken hissettiğimiz gibi.

Öte yandan Troya'dan başlayıp Makedonyalı İskender'i, Roma'yı, Bizans'ı ve boğazı geçerek yeni bir kıtaya ayak basan Osmanlıları'nı da içine alacak şekilde yazılacak coğrafi-askeri-stratejik bir Çanakkale tarihi anlatısı, yarımada'nın geleceğini tahayyül etmek için yeterli görünmüyor. Ancak arkeolojiyi içeren bir 'maddi tarih' (material history) Anadolu'nun olduğu gibi bu bölgenin de açılmasında en büyük öneme sahip. Bir doğa parçası olarak

Gelibolu Yarımadasının geçirdiği dönüşümleri anlamak üzere insan eliyle üretilen nesnelere yanında insanların etkilediği ve biçimlediği doğanın, tarım rejimlerinin, ürünlerin ve canlıların arkeolojisine eğilmek gerekiyor. Bu bakımdan yarımada'nın kendisini bir höyük olarak varsaymak mümkün görünüyor. Gelibolu'daki savaşa yüz yıl sonrasında bakıyoruz, Homeros'un yazdıklarına 2800 yıl aradan sonra, Troya'da olan bitene ise 3200 yıl sonrasında. Yani, arkeolojik katmanların en üstünde Çanakkale Savaşı'nın izleri varsa da aşağıya doğru indikçe Anadolu'nun kadim halklarının varlığı ile karşılaşılıyor. Bunun yanında bu höyüğün altında gizlediği geçmişi ve anlamları insan tahayyülüne bırakıp toprağı kazmadan ulaşılabilecek bir çeşit arkeolojik bilgiyi hedeflemek gerekir diye düşünebiliriz. Böylesi bir arkeolojik alandaki restorasyon çalışması ise doğanın iyileştirilmesini içeriyor.

Gelibolu'yu Gezerken

Türkiyeli'lerin ve 1915 yılında Gelibolu'da savaşan İngiliz Milletler Topluluğu vatandaşlarının bugün savaş alanına bakışları birbirinden oldukça farklı görünüyor. Bu farkın sadece kazanan/kaybeden taraflar aracılığı ile açıklanamayacağını, temelinde kültürel bir fark olduğunu düşünmek gerekir diye varsayabiliriz. Türklerin hem büyük bir zaferin sahibi, hem de topraklarını savunmak zorunda kalan mağdur ulus olarak birbirini pekiştiren gurur ve hoşnutsuzluğunu sezmek mümkün. Bunun üzerine şahadetin ve şehitleri anmanın İslami referansları eklendiğinde, savaşın anısının 'biz ve onlar' ikilemine kilitlenmeye müsait olduğunu, bunun da Türkiye'de farklı bağlamlarda ideolojik olarak kullanıldığını ve sömürüldüğünü söylemek mümkün görünüyor. Yani toplu ziyaretçilerin önemli bir kısmı için biraz 'vatan toprağı' biraz da 'türbe' vazifesi gören Gelibolu yarımadası, bugünkü fiziki koşulları, anlatıları, anıtları ve şehitlikleri ile halklar/torunlar arasındaki etkileşimden ve karşılaşmalardan çok ayrılmayı önerir gibi görünüyor.

Bu durum aynı zamanda Gelibolu'yu gezerken karşılaşılan bir çeşit empati eksikliğini de açıklayabilir. Türkiyeli ziyaretçilerin 'yabancı' anıtlara ve şehitliklere duyduğu ilgisizlik, savaşın şiddetine ve savaşan tarafların beraber yaşadığı trajediye duyduğu mesafe, meseleyi bir kahramanlık destanı olarak bir tarafın hanesine yazmaya uygun bir dünya görüşünü ortaya koyuyor. Yüz yıl aradan sonra konuyu toptan bir kıyım olarak ele almakta zorlanan bu dünya görüşünün, sıklıkla vurgulanan 'barış parkı' söylemini harekete geçirmesi oldukça şüpheli görünüyor.

Savaşın kaderini belirleyen topoğrafyanın yanına bitki örtüsü ve diğer coğrafi özellikler eklendiğinde tarih içinde tekil bir örnekle karşı karşıyayız. İngiltere'nin başını çektiği seferin en başta Çanakkale boğazından geçmek üzere bir deniz harekati olarak başladığını ve hesapta olmayan bir biçimde karaya sığırdığını biliyoruz. Bu anlamda mevcut şartlar konusunda çok az bilgisi olan askeri güç, kısıtlı bir alanda çok yakın mücadele ve aralıklı muharebeler ile ilerlemeye uğraşmıştır. Yarımada'nın bütün doğal bileşenleri ise işgal kuvvetlerinin aleyhine çalışmış, su kaynakları, bitki örtüsü, topoğrafya ve iklim şartları, en az askeri stratejiler kadar savaşın sonucunun belirleyicisi olmuştur. Savaşan askerlerin yazdıklarında siper için kazılamayacak kadar sert topraktan milyonlarca sineğe, suyun olmadığı bir hijyenik düzenden salgın hastalıklara, aşırı sığağa ve aynı zamanda soğuk ve kar yağışına kadar her türlü engel ve yıldırıcı etken not edilmiştir. Deniz ile tepedeki düşman arasına sıkışan bu askerlerin muharebe dışındaki günlük yaşamları, savaştan arta kalan yüzlerce fotoğrafta ve az sayıdaki film parçasında ortaya çıkıyor. Bu şartlar karşısında çaresizlik duygusunu savaşan her iki tarafın da derinden hissettiğini tahmin edebiliriz. Bütün bu anlatıları içinde barındıran bir tanık olarak Gelibolu yarımadasının doğal

özellikleri, kendisine birçok yönden benzeyen Ege'nin kıyılarına kıyasla farklı görünüyor, insan yaşamı ve trajediler ile belirlenen beşeri coğrafya, doğaya nasıl bakacağımızı da öngörüyor.

Geçmiş canlandırmanın bir yolu olarak tarih yazımı ve anlatıların da Gelibolu'da ortaya çıktığı şekliyle kendine ait problemleri olduğunu görebiliriz. Özellikle Avrupa'da savaş tarihi üzerine çalışan 'askeri tarihçi' geleneği uzun geçmişe sahip görünüyor. Çanakkale Savaşı üzerine çalışan tarihçiler arasında en bilinenlerden bir tanesi olarak Peter Hart Gelibolu'daki savaş taktikleri, stratejiler ve bunların İngiliz hükümeti ve bakanlar ile olan ilişkisi üzerine uzun tetkikler yazıp, yüksek askeri kariyerlerin nasıl bir anda yerle bir olduğunu, veya askeri dehaların (Mustafa Kemal gibi) nasıl ortaya çıktığını belgeliyor.(5) Bu bağlamdaki 'muharebe tasvirleri' ise profesyonel bir askeri dili ve söylemi yeniden üreterek Gelibolu'da yaşanan yıkım ve travmayı farklı yönlerle doğru çekiştiriyor. Bunu bir açmaz durum olarak gözlemlemek mümkün: Bir yandan yarımada lokasyon olarak en şiddetli çarpışmaların ve feda edilen hayatların etrafında şekillenen odak noktalarını ve bunların hepsinin kendine özel öykülerini aktarmak gerekiyor. Öte yandan da bunu yaparken soğuk bir savaş dilini kullanmamak, düşmanlığı körüklememek ve herşeyden önemlisi bu mekanların esas işlevini, sükunetini, anısını ve amacını da boğuntuya getirip rol çalmamak gerekiyor.

İzlenebilecek bir başka uyumsuzluk ise ziyaretin, bilgilenmenin, anımsama ve anmanın süresi ile yarımada fiziksel koşulları, yolculuk mesafeleri ve çok özel bir doğal ortamı anlamak arasında görünüyor. Özellikle ilkbaharda, Gelibolu yarımadasını Türkiye'nin uzak köşelerinden otobüslerle gelip gününbirlik ziyaret edenlerin oldukça hızlandırılmış gezileri, tüketim turizminin paket turlarını andırıyor. Bu anlamda hatırlama, çekilen fotoğraflara ve satın alınan hediyeliklere havale ediliyor. Serdar M. Değirmencioğlu'nun "Şehit Turizmi" (6) olarak nitelediği bu Çanakkale'ye özgü durum, "kitlelerin Çanakkale seferberliği"ne işaret ediyor. Yaklaşık son on yıl içinde tespit edilen rakamlara göre savaş alanını ziyarete gelen milyonlarca insan, çoğunlukla 'laik' ve 'İslamcı' belediyelerin rakip organizasyonları ve kamu bütçelerinden ayrılan yüklü ödenekler sayesinde bir veya iki günlüğüne bu bir çeşit umreyi idrak ediyor.

Türkiye'deki yaklaşık 40 tane milli park arasında 'tarihi' sıfatını alan birkaç tanesinden biri olan Gelibolu yarımadası Türkiye kamuoyunda (ve dünya literatüründe, ör. Gallipoli Campaign) Çanakkale savaşı ile beraber anılıyor. Aradan geçen yüz yıl, savaşın izlerini silmediği gibi, yukarıda bahsedilen topografik ve doğal özellikler, savaş anlatısı, destansı öyküler, anekdotlar ve resmi ve kişisel tarih ile birbirinden ayrılmaz bir sarmal oluşturuyor. Bunun en önemli sebebi, yarımada (ve de özellikle muharebe alanlarına) yüz yıldır çok az müdahale edilmesi. Bunu T.C. hükümetlerinin ve Lozan'ın bir başarısı olarak görmek gerekir. Öte yandan bu bağlamda uzak geleceğe baktığımızda, Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı'nın anıtsal bir mezarlık/şehitlik olmaktan çıkıp Anadolu'daki diğer höyükleri andıran dokunulmaz (ve kutsal) bir doğa parçasına evrileceğini öngörmek mümkün. Bu öngörü, burada savaştan bütün tarafların, savaşın ve ölenlerin anısını, bunların yasını tutan torunlarını incitmek anlamına gelmiyor. Ancak bu anmanın niteliğini dönüştürmek üzere adımlar atılması gerektiğini düşünebiliriz.

Bu adımların en önemlisi, buradaki anma ve hatırlamanın nesnesi olarak arada sırada beliren savaş araçları ve bunların özellikle Türkiye toplumunda ortaya çıkmasına aracı oldukları 'silah fetişizmi'ni engellemeye çalışmak. Yani, Gelibolu yarımadasındaki anmanın ve yas tutmanın sivilleşmesi gerektiğini düşünmek lazım. Aynı zamanda bu anmanın dini referansları ve tezahürlerinin de bireylerin kendisine dönük, etrafına saygılı ve diğerkam olması, bahsedilen sivilleşmenin bir başka ayağı gibi görünüyor. Bu anlamda toplumsal hafızanın harekete geçirdiği kayıp, yas ve minnet hislerinin yöneleceği ve odaklanacağı fiziki bir çevrenin, bireye tefekkür alanı açabilmesi gerekiyor. Arkeolojik ve tarihi mekanlarda geçmişin canlı-cansız figürler aracılığı ile canlandırılması her ne kadar

bilgilendirmeyi amaçlıyorsa da, kişinin tahayyülüne pek de alan açamayan bu uygulamalar ve bunların bazı örnekleri problemlili konular olarak karşımızda duruyor. Savaş alanındaki 'canlandırma' konusunda ise antik dünyanın zafer anıtlarından Avrupa resmine kadar binlerle yıl boyunca izlenecek örnekler mevcut. Gelibolu'daki bazı uygulamaların hayal gücünü sekteye uğrattığını, savaş alanı arkeolojisinin gerçek nesnelere arasında ete kemiğe bürünmüş figürlerin, ses ve görüntü efektlerinin, belgesel görünümlü propaganda filmlerinin yabancılaştırıcı bir etkisi olduğunu tespit etmek mümkün.

'Barış'

"Ekolojik düşünce ekoloji hakkındaki düşüncedir, ama aynı zamanda kendisi ekolojik olan düşünme eylemidir... Ekolojik düşünce "insan zihninde" kendiliğinden birdenbire ortaya çıkmaz. Bu, diğer varlıklarla, hayvanlarla, bitkilerle, yerküre ile karşılıklı bağlı olduğumuzu tam anlamıyla anlayacağımız bir süreç ve pratiktir. Nihayetinde demokrasi hakkında düşünmeyi içerir. Gerçek anlamda eşit varlıklar arasında gerçek anlamda demokratik bir buluşma neye benzer, bunu tahayyül edebilir miyiz?.." (7)

Timothy Morton, *The Ecological Thought*

Gelibolu Yarımadası'nı ve savaş alanını uzun vadede planlamak üzere 1997de açılan proje yarışması ve sonrasında önerilen kapsamlı gelişim planında yer alan "Barış Parkı" ibaresinin mevcut durumda yeterince tutunmadığını, bu ismin Türkiye'de diğer önerilen yer isimlerinin önemli bir kısmı gibi pek de kabul görmediğini, benzer diğer isimler gibi içinin pek de doldurulmadığını kabul etmek gerekir. Havada yüzen ve yarımada içinde tutunacak bir yer bulamayan 'barış' kavramı, iyi niyetli ama muhatabını arayan oldukça şekilci bir yaklaşım olarak karşımıza çıkıyor. Bu kavramın içinin doldurmak üzere çıkılan yolda savaşın anısının, dehşetinin ve trajedisinin izlerini ortadan kaldırmadan, yaşamı ve doğayı kutsayan, düşmanlık dilini ve militarist terminolojiyi ise yarımadadan tasfiye etmeyi amaçlayan bir süreci başlatmak gerekir. Öte yandan IUCN (The World Conservation Union) tarafından tariflenen 'Peace Park' (Barış Parkı) kavramı, biyolojik çeşitliliğin korunması ve bakımını da gözettiği için Gelibolu yarımadasına uygun düşüyor, barışın yanında "empati, uyum, hoşgörü ve doğa ile barış" gibi kavramları da ortaya atıyor.

Ahenk Yılmaz, *Savaşın Mimari Anılaşması* başlıklı tezinde(8) hatırlama süreçlerinin varoluşu gereği her birey için kendine özgü ve zihinsel anlamda özgür olduğunu düşünebileceğimizi belirtiyor: "Her hatırlama süreci eski bir deneyimi yeniden üretilmiş başka bir deneyime dönüştürüyor. Bu sebeptendir ki bellek hiçbir zaman kalıcı, sabit veya değişmez olmuyor. Her hatırlama sürecinin sonucunda oluşanın yeni bir anı ve dolayısıyla yeni bir bellek olduğunu varsayabiliriz..." Belleğin geçmişle kurduğu bu muğlak ilişki ve ortak bir biçimde birden fazla kişi tarafından paylaşılması, yani 'kollektif,' 'kültürel' ya da 'toplumsal' olması durumunda da değişmiyor.

Bu cümleden olarak Yarımada'nın ulusal kimliğini her fırsatta ve ne pahasına olursa olsun vurgulamanın taraftarı olmamak gerekir. Bu konuda da Dünya Savaşı'ndan yüz yıl sonra Batı Avrupa'ya bakmak öğretici olabilir. Batı Cephesi'indeki siper savaşlarının anısı ve mekanları millî ve hasmane bir duygudan çok milyonlarca gencin kaybı ve bu acının edebî metinlerde, sinemada ve diğer anlatılardaki temsili aracılığı ile kitlelere ulaşıyor. Her ne kadar

benzer duygulanımları farklı coğrafyalarda birbirine çatıştırmasak da aradan geçen yüz yıl ve dört nesilin sonunda geçmişine bakanlar değişir, geçmiş farklı anlamlar yüklenir diye varsayabiliriz. Dolayısıyla Gelibolu yarımadasına bütüncül olarak yaklaşmanın anahtar kavramlarından birinin 'evsahipliği' olduğunu söyleyebiliriz. Evsahipliğinin öznesi de birincil olarak bu yarımadada yaşayanlar, en geniş anlamıyla da Türkiyeli'ler olarak düşünölmeli. Toplumsal aidiyeti ve bu kimliğin geçmişini aşındırmadan, ancak milliyetçi ve şoven hissiyatı dışlayarak oluşabilecek böylesi bir özneyi varsaymak, savaş alanının insanoğlunun ortak hafızasını barındıran bir höyüğe evrimesine yardımcı olacak gibi görünüyor. Misafirperverlik ise sadece buraya anmaya gelen Avustralya, Yeni Zelanda, İngiliz ve diğer ulus mensuplarını ağırlamak değil, aynı zamanda Türkiyeli'lere de çok özel bir yere geldiklerini hatırlatmak olarak algılanmalı.

Bugün Türkiye'de ve dünyanın birçok yerindeki kitlesel muhalefetin ve direnişin karşı tarafında, yaşam alanlarına ve doğaya her durumda müdahale eden kalkınmacı neo-liberal politikaları görmek mümkün. Bu politikaların bir çeşit uzantısı olarak topyekun savaş hali ise, polisi, askeri ve jandarması ile suyunu, zeytinini, dağını, havasını kollamaya çalışın insanları kuşatıyor. İçi boşaltılmış 'barış' kavramını muktedirlerin dilinden kurtarmak için 'yaşam hakkı'nı ve yaşamsal olanı savunmak, gerçek anlamda demokratik bir varoluşu ve tüm canlıları yanına alan toplumsal barışı hedeflemek gerekiyor.

Gelibolu gibi çok özel bir doğa parçasının karşısında ise insanın aklına türlü sorular takılıyor: Doğal (ve doğal olmayan) süreçler geri döndürülebilir mi? Doğal ortamın ve bitki örtüsünün bir orijini (veya ilksel hali) var mıdır? İnsan ömrü, belleği ve muhayyilesi bu toprak parçasını hangi haliyle içselleştirebilir? Savaş gibi insani bir felaketin izleri bir yandan anımsanıp diğer yandan nasıl dönüştürülebilir? İnsani ve ekolojik yaraları, zafer ve bozgun'u, korku ve cesaret'i, bellek ve unutmaları, ikilikler/karşıtlıklar olarak düşünmek durumunda mıyız?

Güven İncirlioğlu, Temmuz 2014

Notlar

(1) <http://www.theguardian.com/world/2009/jul/26/world-war-one-veteran-harry-patch-dies-aged-111>

(2) Paul Fussell, *The Great War and Modern Memory*. London: Oxford Un. Press., 1975.

(3) Clive Ponting, *Dünyanın Yeşil Tarihi*. İstanbul: Sabancı Ün. Yay., 2000.

(4) Edward Said, *Orientalism*. London: Routledge & Kegan Paul, 1978.

(5) Peter Hart, *Defeat at Gallipoli*. London: Pan Books, 1995.

(6) Serdar M. Değirmencioğlu, der., *Öl Dediler Öldüm: Türkiye'de Şehitlik Mitleri*. İstanbul: İletişim Yay., 2014.

(7) (... *The ecological thought is a thought about ecology, but it is also a thinking that is ecological... The ecological thought doesn't just occur "in the mind." It's a practice and a process of becoming fully aware of how human beings are connected with other beings –animal, vegetable, or mineral. Ultimately, this includes thinking*

about democracy. What would a truly democratic encounter between truly equal beings look like, what would it be –can we imagine it?) y.ç.

Timothy Morton, *The Ecological Thought*. Cambridge: Harvard Un. Press, 2010.

(8) Ahenk Yılmaz, *Architectural Memorialization of War: Ars Memoriae and the Landscape of Gallipoli Battles*.
Yayınlanmamış doktora tezi, İYTE, 2008.